Συλλογή της Νομολογίας

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (τρίτο τμήμα)

της 12ης Σεπτεμβρίου 2013*

«Σύμβαση της Ρώμης για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές — Σύμβαση εργασίας — Άρθρο 6, παράγραφος 2 — Εφαρμοστέο δίκαιο ελλείψει επιλογής εκ μέρους των συμβαλλομένων — Δίκαιο της χώρας όπου ο εργαζόμενος "παρέχει συνήθως την εργασία του" — Σύμβαση συνδεόμενη στενότερα με άλλο κράτος μέλος»

Στην υπόθεση C-64/12,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του πρώτου πρωτοκόλλου της 19ης Δεκεμβρίου 1988 για την ερμηνεία από το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων της Συμβάσεως για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές, που υπέβαλε το Hoge Raad der Nederlanden (Κάτω Χώρες) με απόφαση της 3ης Φεβρουαρίου 2012, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 8 Φεβρουαρίου 2012, στο πλαίσιο της δίκης

Anton Schlecker, ασκών εμπορία υπό την εμπορική επωνυμία «Firma Anton Schlecker»,

κατά

Melitta Josefa Boedeker,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (τρίτο τμήμα),

συγκείμενο από τους M. Ilešič, πρόεδρο τμήματος, E. Jarašiūnas, A. Ó Caoimh, C. Toader (εισηγήτρια) και C. G. Fernlund, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: N. Wahl

γραμματέας: A. Calot Escobar

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

— η M. J. Boedeker, εκπροσωπούμενη από τον R. de Lange, advocaat,

— η Ολλανδική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την C. Wissels,

— η Αυστριακή Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον Δρα A. Posch,

— η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τους M. Wilderspin και R. Troosters,

* Γλώσσα διαδικασίας: η ολλανδική.

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 16ης Απριλίου 2013,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

1 Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία του άρθρου 6, παράγραφος 2, της Συμβάσεως για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές, η οποία άνοιξε προς υπογραφή στη Ρώμη στις 19 Ιουνίου 1980 (ΕΕ 1984, L 146, σ. 7, στο εξής: Σύμβαση της Ρώμης).

2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ του A. Schlecker, υπό την εμπορική επωνυμία «Firma Anton Schlecker» (στο εξής: Schlecker), εταιρίας εδρεύουσας στο Ehingen (Γερμανία), και της M. J. Boedeker, διαμένουσας στο Mülheim an der Ruhr (Γερμανία) και εργαζομένης στις Κάτω Χώρες, σχετικά με την εκ μέρους του εργοδότη μονομερούς τροποποιήσεως του τόπου εργασίας και, στο πλαίσιο αυτό, με το εφαρμοστέο δίκαιο στη σύμβαση εργασίας

Το νομικό πλαίσιο

Το δίκαιο της Ένωσης

Η Σύμβαση της Ρώμης

3 Το άρθρο 3, παράγραφος 1, της Συμβάσεως της Ρώμης ορίζει:

«Η σύμβαση διέπεται από το δίκαιο που επέλεξαν τα μέρη. Η επιλογή πρέπει να γίνεται ρητώς ή να συνάγεται σαφώς από τις διατάξεις της σύμβασης ή τα δεδομένα της υπόθεσης. Με την επιλογή τους τα συμβαλλόμενα μέρη μπορούν να επιλέγουν το εφαρμοστέο δίκαιο στο σύνολο ή σε μέρος μόνο της σύμβασης.»

4 Το άρθρο 6 της Συμβάσεως αυτής, το οποίο φέρει τον τίτλο «Ατομική σύμβαση εργασίας», προβλέπει ότι:

«1. Παρά τις διατάξεις του άρθρου 3, στη σύμβαση εργασίας η επιλογή από τους συμβαλλόμενους του εφαρμοστέου δικαίου δεν μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα να στερήσει τον εργαζόμενο από την προστασία που του εξασφαλίζουν οι αναγκαστικού δικαίου διατάξεις του δικαίου που θα ήταν εφαρμοστέο σύμφωνα με την παράγραφο 2 του παρόντος άρθρου, σε περίπτωση που δεν είχε γίνει επιλογή.

2. Παρά τις διατάξεις του άρθρου 4 και εφόσον δεν έχει γίνει επιλογή σύμφωνα με το άρθρο 3, η σύμβαση εργασίας διέπεται:

α) από το δίκαιο της χώρας όπου ο εργαζόμενος παρέχει συνήθως την εργασία του σε εκτέλεση της σύμβασης, ακόμη κι αν έχει αποσπασθεί προσωρινά σε άλλη χώρα,

ή

β) αν ο εργαζόμενος δεν παρέχει συνήθως την εργασία του σε μία μόνο χώρα, από το δίκαιο της χώρας όπου βρίσκεται η εγκατάσταση που τον προσέλαβε,

εκτός αν από το σύνολο των περιστάσεων συνάγεται ότι η σύμβαση εργασίας συνδέεται στενότερα με άλλη χώρα, οπότε εφαρμοστέο είναι το δίκαιο της άλλης αυτής χώρας.»

Ο κανονισμός (ΕΚ) 593/2008

5 Ο κανονισμός (ΕΚ) 593/2008 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 17ης Ιουνίου 2008, για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές (Ρώμη I) (ΕΕ L 177, σ. 6, στο εξής: κανονισμός Ρώμη I), αντικατέστησε τη Σύμβαση της Ρώμης. Ο κανονισμός αυτός έχει εφαρμογή επί των συμβάσεων που έχουν συναφθεί από της 17ης Δεκεμβρίου 2009 και μετά.

6 Το άρθρο 8, παράγραφος 4, του κανονισμού Ρώμη I, το οποίο φέρει τον τίτλο «Ατομικές συμβάσεις εργασίας», ορίζει τα εξής:

«Όταν προκύπτει από το σύνολο των περιστάσεων ότι η σύμβαση συνδέεται στενότερα με χώρα άλλη από την προβλεπόμενη στις παραγράφους 2 ή 3, εφαρμόζεται το δίκαιο της άλλης αυτής χώρας.»

Η διαφορά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

7 Η M. J. Boedeker εργάσθηκε για λογαριασμό της Schlecker, γερμανικής επιχειρήσεως που διαθέτει πλείονα υποκαταστήματα σε διάφορα κράτη μέλη και δραστηριοποιείται στον τομέα της εμπορίας καθαριστικών ειδών, χρωμάτων και συναφών προϊόντων. Έχοντας εργασθεί στη Γερμανία από την 1η Δεκεμβρίου 1979 έως την 1η Ιανουαρίου 1994, η M. J. Boedeker σύναψε νέα σύμβαση εργασίας, βάσει της οποίας προσελήφθη ως διαχειρίστρια της Schlecker στις Κάτω Χώρες. Με την ιδιότητα αυτή, άσκησε διευθυντικά καθήκοντα στη Schlecker για το κράτος μέλος αυτό, έχοντας την ευθύνη 300 υποκαταστημάτων και 1 250 εργαζομένων περίπου.

8 Με την από 19 Ιουνίου 2006 επιστολή, η εταιρία Schlecker γνωστοποίησε, μεταξύ άλλων, στην M. J. Boedeker την κατάργηση της θέσεώς της ως υπευθύνου για τις Κάτω Χώρες από 30ής Ιουνίου 2006 και την κάλεσε να αναλάβει, με τους ίδιους συμβατικούς όρους, καθήκοντα προϊσταμένου του τομέα «επιθεωρήσεως» («Bereichsleiterin Revision») στο Ντόρτμουντ (Γερμανία), από 1ης Ιουλίου 2006.

9 Έχοντας εναντιωθεί στη μονομερή απόφαση του εργοδότη της περί τροποποιήσεως του τόπου εργασίας της, η M. J. Boedeker παρουσιάσθηκε πάντως στη θέση εργασίας της στο Ντόρτμουντ, στις 3 Ιουλίου 2006, για να αναλάβει τα νέα καθήκοντά της. Εν συνεχεία, στις 5 Ιουλίου 2006, δήλωσε ότι παύει να παρέχει εργασία λόγω ασθενείας. Από της 16ης Αυγούστου 2006, λαμβάνει επίδομα από το γερμανικό ταμείο ασφαλίσεως υγείας.

10 Στο πλαίσιο αυτό, η M. J. Boedeker άσκησε πλείονες αγωγές στις Κάτω Χώρες. Μεταξύ άλλων, άσκησε αγωγή ενώπιον του Kantonrechter te Tiel ζητώντας από το δικαστήριο αυτό να κρίνει, αφενός, ότι εφαρμοστέο στην εργασιακή σχέση ήταν το ολλανδικό δίκαιο και, αφετέρου, να ακυρώσει τη δεύτερη σύμβαση εργασίας και να της επιδικάσει αποζημίωση. Με προσωρινή απόφαση επί της ουσίας, η οποία επικυρώθηκε εν συνεχεία κατόπιν εφέσεως, το Kantonrechter te Tiel ακύρωσε τη σύμβαση εργασίας αναδρομικώς από της 15ης Δεκεμβρίου 2007 και επιδίκασε στην M. J. Boedeker αποζημίωση ανερχόμενη σε 557 651,52 ευρώ μικτά. Η απόφαση αυτή θα μπορούσε, πάντως, να καταστεί οριστική μόνον εφόσον κρινόταν ότι εφαρμοστέο στη σύμβαση δίκαιο ήταν το ολλανδικό. Ως προς το ζήτημα αυτό, το Kantonrechter te Tiel, με άλλη απόφαση, δέχθηκε ότι η σύμβαση διεπόταν από το ολλανδικό δίκαιο.

11 Κατόπιν εφέσεως που άσκησε η Schlecker, το Gerechtshof te Arnhem επικύρωσε την ως άνω απόφαση, περί καθορισμού του εφαρμοστέου στη σύμβαση δικαίου, κρίνοντας ότι δεν μπορούσε να γίνει δεκτή σιωπηρή επιλογή του γερμανικού δικαίου. Αποφάνθηκε, μεταξύ άλλων, ότι, βάσει του

άρθρου 6, παράγραφος 2, στοιχείο α', της Συμβάσεως της Ρώμης, η σύμβαση εργασίας διέπεται από το ολλανδικό δίκαιο, δηλαδή το δίκαιο του τόπου όπου ο εργαζόμενος παρέχει συνήθως την εργασία του. Επομένως, το δικαστήριο αυτό έκρινε ότι δεν μπορούσε να γίνει δεκτό, βάσει των διαφόρων στοιχείων που επικαλέσθηκε η Schlecker, σχετικά, μεταξύ άλλων, με την υπαγωγή σε διάφορα συνταξιοδοτικά προγράμματα και σε ασφάλιση ασθενείας και αναπηρίας, ότι η σύμβαση εργασίας συνδεόταν στενότερα με την Γερμανία, οπότε δεν μπορούσε να γίνει επίσης δεκτό ότι εφαρμοστέο ήταν το γερμανικό δίκαιο.

12 Η Schlecker άσκησε αναίρεση ενώπιον του Hoge Raad der Nederlanden κατά της αποφάσεως αυτής του Gerechtshof te Arnhem, περί καθορισμού του εφαρμοστέου δικαίου.

13 Συναφώς, η M. J. Boedeker ζητεί να εφαρμοσθεί το ολλανδικό δίκαιο στη σύμβαση που συνάφθηκε μεταξύ των μερών και να υποχρεωθεί η Schlecker να την προσλάβει εκ νέου με την ιδιότητα της «υπευθύνου για τις Κάτω Χώρες». Η Schlecker, αντιθέτως, υποστηρίζει ότι εφαρμοστέο είναι το γερμανικό δίκαιο διότι από το σύνολο των περιστάσεων συνάγεται ότι η σύμβαση συνδέεται στενότερα με τη Γερμανία.

14 Όπως προκύπτει από την απόφαση του αιτούντος δικαστηρίου, το Hoge Raad der Nederlanden επισημαίνει ότι, εν προκειμένω, το ολλανδικό δίκαιο παρέχει στην εργαζόμενη ευρύτερη προστασία απ' ό,τι το γερμανικό όσον αφορά την εκ μέρους του εργοδότη μεταβολή του τόπου εργασίας. Το δικαστήριο αυτό διατηρεί επομένως επιφυλάξεις ως προς την ερμηνεία που πρέπει να δοθεί στο άρθρο 6, παράγραφος 2, τελευταίο τμήμα της φράσεως, της Συμβάσεως της Ρώμης, βάσει του οποίου καθίσταται δυνατή η μη εφαρμογή του δικαίου που θα προκρινόταν άλλως ως εφαρμοστέο, βάσει των συνδέσμων που προβλέπει ρητώς το άρθρο 6, παράγραφος 2, τελευταίο τμήμα της φράσεως, της Συμβάσεως αυτής, σε περίπτωση κατά την οποία από το σύνολο των περιστάσεων συνάγεται ότι η σύμβαση συνδέεται στενότερα με άλλη χώρα.

15 Υπό τις συνθήκες αυτές, το Hoge Raad der Nederlanden αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Έχουν οι διατάξεις του άρθρου 6, παράγραφος 2, της Συμβάσεως της Ρώμης για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές την έννοια ότι, σε περίπτωση κατά την οποία εργαζόμενος παρέχει την εργασία που αποτελεί αντικείμενο της σχετικής συμβάσεως όχι μόνον συνήθως, αλλά και επί μακρόν και αδιαλείπτως εντός της ιδίας χώρας, εφαρμοστέο είναι οπωσδήποτε το δίκαιο της χώρας αυτής, μολονότι το σύνολο των λοιπών περιστάσεων αποτελεί ένδειξη περί του ότι η σύμβαση εργασίας συνδέεται στενά με άλλη χώρα;

2) Απαιτείται, προκειμένου να δοθεί καταφατική απάντηση στο πρώτο ερώτημα, ο εργοδότης και ο εργαζόμενος κατά τη σύναψη της συμβάσεως εργασίας ή τουλάχιστον κατά την έναρξη της εργασίας, να είχαν την πρόθεση, ή έστω να είχαν επίγνωση, ότι η εργασία θα παρέχεται επί μακρόν και αδιαλείπτως εντός της ιδίας χώρας;»

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

16 Επισημαίνεται καταρχάς ότι, κατά το άρθρο 1 του πρώτου πρωτοκόλλου, της 19ης Δεκεμβρίου 1988, για την ερμηνεία από το Δικαστήριο της Συμβάσεως του 1980 (ΕΕ 1998, C 27, σ. 47), το οποίο τέθηκε σε ισχύ την 1η Αυγούστου 2004, το Δικαστήριο είναι αρμόδιο να αποφανθεί επί της υπό κρίση αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως. Επιπλέον, βάσει του άρθρου 2, στοιχείο α', του πρωτοκόλλου αυτού, το Hoge Raad der Nederlanden δύναται να ζητήσει από το Δικαστήριο να αποφανθεί προδικαστικώς επί ζητήματος που εγείρεται στο πλαίσιο υποθέσεως η οποία εκκρεμεί ενώπιον αυτού του εθνικού δικαστηρίου και αφορά την ερμηνεία των διατάξεων της Συμβάσεως της Ρώμης.

17 Με το πρώτο ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ερωτά, κατ' ουσίαν, αν το άρθρο 6, παράγραφος 2, της Συμβάσεως της Ρώμης έχει την έννοια ότι, ακόμη και σε περίπτωση κατά την οποία ο εργαζόμενος παρέχει την εργασία που αποτελεί αντικείμενο της σχετικής συμβάσεως όχι απλώς συνήθως, αλλά επί μακρόν και αδιαλείπτως εντός της ιδίας χώρας, το εθνικό δικαστήριο δύναται, κατ' εφαρμογήν του τελευταίου τμήματος της φράσεως της διατάξεως αυτής, να μην εφαρμόσει το δίκαιο της χώρας όπου παρέχεται συνήθως η εργασία εφόσον από το σύνολο των περιστάσεων συνάγεται ότι η σύμβαση αυτή συνδέεται στενότερα με άλλη χώρα.

18 Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο καλείται να ερμηνεύσει το κριτήριο του συνδέσμου της χώρας συνήθους παροχής της εργασίας, κατά την έννοια του άρθρου 6, παράγραφος 2, στοιχείο α', της Συμβάσεως της Ρώμης από απόψεως της δυνατότητας που παρέχεται βάσει του τελευταίου τμήματος της φράσεως της παραγράφου 2 αυτής, κατά το οποίο ως εφαρμοστέο στη σύμβαση εργασίας δίκαιο μπορεί να καθορισθεί αυτό της χώρας με την οποία συνδέεται στενότερα η οικεία σύμβαση.

19 Συναφώς, η M. J. Boedeker, η Αυστριακή Κυβέρνηση και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή φρονούν ότι το δικαστήριο που καλείται να αποφανθεί επί συγκεκριμένης περιπτώσεως πρέπει, για να καθορίσει το εφαρμοστέο δίκαιο, να προβεί σε συνολική εκτίμηση των διαφόρων πραγματικών περιστατικών και λοιπών στοιχείων της προκειμένης υποθέσεως, καθώς και ότι το χρονικό διάστημα κατά το οποίο ο εργαζόμενος παρείχε συνήθως πραγματική εργασία μπορεί να έχει καθοριστική σημασία στο πλαίσιο της εκτιμήσεως αυτής. Επομένως, εφόσον αποδεικνύεται ότι κατ' ουσίαν η εργασία παρεχόταν επί μακρόν σε ένα μόνο τόπο, η διαπίστωση αυτή αποτελεί στοιχείο αποφασιστικής σημασίας για τον καθορισμό του εφαρμοστέου δικαίου.

20 Ειδικότερα, η M. J. Boedeker, επικαλούμενη το άρθρο 6, παράγραφος 2, στοιχείο α', της Συμβάσεως της Ρώμης, ζητεί την εφαρμογή του ολλανδικού δικαίου, το οποίο, στην υπόθεση της κύριας δίκης, προστατεύει περισσότερο τον εργαζόμενο σε περίπτωση μονομερούς τροποποιήσεως του τόπου εργασίας εκ μέρους του εργοδότη. Συναφώς, διατείνεται, μεταξύ άλλων, ότι η παρέκκλιση την οποία προβλέπει το τελευταίο τμήμα της φράσεως της εν λόγω παραγράφου 2 πρέπει να ερμηνεύεται περιοριστικώς και να εφαρμόζεται λαμβανομένης υπόψη της αρχής της προστασίας του εργαζομένου, στην οποία στηρίζεται η διάταξη αυτή, προκειμένου να διασφαλίζεται η εφαρμογή του ευνοϊκότερου για τον εργαζόμενο ουσιαστικού δικαίου.

21 Η Ολλανδική Κυβέρνηση διατείνεται, αντιθέτως, ότι, σε περίπτωση κατά την οποία η σύμβαση συνδέεται στενότερα με διαφορετική χώρα από αυτήν εντός της οποίας παρέχεται η εργασία, πρέπει να εφαρμόζεται το δίκαιο της χώρας με την οποία συνδέεται στενότερα η σύμβαση, στην υπόθεση της κύριας δίκης το γερμανικό. Συγκεκριμένα, εάν γίνει δεκτό ότι επί τέτοιας συμβάσεως έχει εφαρμογή ο κανόνας συγκρούσεως του άρθρου 6, παράγραφος 2, στοιχείο α', της Συμβάσεως της Ρώμης, ακόμη και σε περίπτωση κατά την οποία το σύνολο των περιστάσεων υποδεικνύει διαφορετική έννομη τάξη, τότε καθίσταται άνευ αντικειμένου η παρέκκλιση που προβλέπεται στο τελευταίο τμήμα της φράσεως του εν λόγω άρθρου 6, παράγραφος 2. Ως εκ τούτου, η κυβέρνηση αυτή υποστηρίζει ότι, κατά την εφαρμογή της ρήτρας εξαιρέσεως, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη όλα τα νομικά και πραγματικά περιστατικά της υπό κρίση περιπτώσεως, αναγνωριζομένου παράλληλα του ιδιαίτερου βάρους που έχει το εφαρμοστέο δίκαιο κοινωνικής ασφαλίσεως.

22 Πρέπει, καταρχάς, να υπομνησθεί ότι με το άρθρο 6 της Συμβάσεως της Ρώμης θεσπίζονται ειδικοί κανόνες συγκρούσεως για την ατομική σύμβαση εργασίας, οι οποίοι παρεκκλίνουν από τους γενικούς κανόνες των άρθρων 3 και 4 της Συμβάσεως αυτής, περί ελεύθερης επιλογής του εφαρμοστέου δικαίου και περί κριτηρίων καθορισμού του ελλείψει τέτοιας επιλογής, αντιστοίχως (βλ., σχετικώς, αποφάσεις της 15ης Μαρτίου 2011, C-29/10, Koelzsch, Συλλογή 2011, σ. I-1595, σκέψη 34, και της 15ης Δεκεμβρίου 2011, C-384/10, Voogsgeerd, Συλλογή 2011, σ. I-13275, σκέψη 24).

23 Βεβαίως, το άρθρο 6, παράγραφος 1, της εν λόγω Συμβάσεως ορίζει ότι η επιλογή εκ μέρους των συμβαλλομένων του εφαρμοστέου δικαίου στη σύμβαση εργασίας δεν μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα να στερήσει από τον εργαζόμενο τις εγγυήσεις που του παρέχονται βάσει των αναγκαστικού χαρακτήρα διατάξεων του δικαίου που θα ήταν εφαρμοστέο στη σύμβαση ελλείψει τέτοιας επιλογής.

24 Εντούτοις, το άρθρο 6, παράγραφος 2, της Συμβάσεως της Ρώμης προβλέπει τους ειδικούς συνδέσμους που καθιστούν δυνατό, ελλείψει επιλογής εκ μέρους των συμβαλλομένων, τον καθορισμό του εφαρμοστέου στη σύμβαση δικαίου (προμνημονευθείσα απόφαση Voogsgeerd, σκέψη 25).

25 Οι σύνδεσμοι αυτοί είναι, καταρχήν, αυτός του τόπου όπου ο εργαζόμενος «παρέχει συνήθως την εργασία του» (τον οποίο προβλέπει το άρθρο 6, παράγραφος 2, στοιχείο α′, της Συμβάσεως της Ρώμης), και, επικουρικώς, ελλείψει τέτοιου τόπου, αυτός της έδρας της «[επιχειρήσεως] που προσέλαβε τον εργαζόμενο», όπως προβλέπεται στο άρθρο 6, παράγραφος 2, στοιχείο β′, της Συμβάσεως αυτής (προμνημονευθείσα απόφαση Voogsgeerd, σκέψη 26).

26 Εξάλλου, κατά το τελευταίο τμήμα της φράσεως της εν λόγω παραγράφου 2, ουδείς εκ των δύο αυτών συνδέσμων έχει εφαρμογή οσάκις από το σύνολο των περιστάσεων συνάγεται ότι η σύμβαση εργασίας συνδέεται στενότερα με άλλη χώρα, οπότε εφαρμοστέο είναι το δίκαιο της άλλης αυτής χώρας (προμνημονευθείσα απόφαση Voogsgeerd, σκέψη 27).

27 Στην υπόθεση της κύριας δίκης, όπως προκύπτει από την απόφαση του αιτούντος δικαστηρίου, τα συμβαλλόμενα μέρη δεν επέλεξαν ρητώς εφαρμοστέο δίκαιο. Επιπλέον, δεν αμφισβητείται από τους διαδίκους της κύριας δίκης ότι η M. J. Boedeker, βάσει της δεύτερης συμβάσεως εργασίας που σύναψε με τη Schlecker στις 30 Νοεμβρίου 1994, ασκούσε συνήθως τις δραστηριότητές της στις Κάτω Χώρες αδιαλείπτως επί ένδεκα και πλέον έτη.

28 Εντούτοις, το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι από όλους τους λοιπούς συνδέσμους της συμβάσεως προκύπτει ότι η σύμβαση συνδέεται στενότερα με τη Γερμανία. Κατά συνέπεια, ερωτά αν οι διατάξεις του άρθρου 6, παράγραφος 2, στοιχείο α′, της Συμβάσεως της Ρώμης πρέπει να ερμηνευθούν διασταλτικώς σε σχέση με το τελευταίο τμήμα της φράσεως του εν λόγω άρθρου 6, παράγραφος 2.

29 Πράγματι, όπως προκύπτει από την απόφαση του αιτούντος δικαστηρίου, μπορεί να γίνει δεκτό ότι εφαρμοστέο είναι το γερμανικό δίκαιο διότι από το σύνολο των περιστάσεων συνάγεται ότι η σύμβαση συνδέεται στενότερα με τη Γερμανία, συγκεκριμένα δε από το γεγονός ότι εργοδότης είναι γερμανικό νομικό πρόσωπο, από το ότι, πριν την εισαγωγή του ευρώ, ο μισθός καταβαλλόταν σε γερμανικά μάρκα, από το ότι γερμανικός ασφαλιστικός φορέας διαχειριζόταν το συνταξιοδοτικό πρόγραμμα στο οποίο είχε υπαχθεί η εργαζόμενη, από το γεγονός ότι η M. J. Boedeker συνέχισε να κατοικεί στη Γερμανία όπου και κατέβαλλε τις κοινωνικοασφαλιστικές εισφορές της, από το ότι η σύμβαση εργασίας παρέπεμπε σε αναγκαστικού χαρακτήρα διατάξεις του γερμανικού δικαίου και από το γεγονός ότι ο εργοδότης κατέβαλλε τα έξοδα της M. J. Boedeker για τη μετάβαση από τη Γερμανία στις Κάτω Χώρες.

30 Επομένως, πρέπει να εξετασθεί εν προκειμένω αν ο σύνδεσμος που προβλέπει το άρθρο 6, παράγραφος 2, στοιχείο α′, της Συμβάσεως της Ρώμης είναι δυνατό να μην εφαρμόζεται μόνο σε περιπτώσεις κατά τις οποίες δεν είναι ουσιώδης ή ακόμη και όταν το δικαστήριο διαπιστώνει ότι η σύμβαση εργασίας συνδέεται στενότερα με άλλη χώρα.

31 Πρέπει να υπομνησθεί συναφώς ότι το Δικαστήριο, αναλύοντας τη σχέση μεταξύ των κανόνων που περιλαμβάνονται στο άρθρο 6, παράγραφος 2, στοιχεία α′ και β′, της Συμβάσεως της Ρώμης, αποφάνθηκε ότι το κριτήριο της χώρας εντός της οποίας ο εργαζόμενος «παρέχει συνήθως την εργασία του», που προβλέπεται στο άρθρο 6, παράγραφος 2, στοιχείο α′, της εν λόγω Συμβάσεως, πρέπει να ερμηνεύεται διασταλτικά, ενώ το κριτήριο της έδρας της «[επιχειρήσεως] που προσέλαβε τον εργαζόμενο», το οποίο προβλέπεται στην παράγραφο 2, στοιχείο β′, του ιδίου άρθρου, πρέπει να

εφαρμόζεται μόνον οσάκις το επιληφθέν της υποθέσεως δικαστήριο δεν είναι σε θέση να προσδιορίσει τη χώρα συνήθους παροχής της εργασίας (βλ. προμνημονευθείσες αποφάσεις Koelzsch, σκέψη 43, και Voogsgeerd, σκέψη 35).

32 Ως εκ τούτου, για τον καθορισμό του εφαρμοστέου δικαίου πρέπει να λαμβάνεται υπόψη κατά προτεραιότητα ο σύνδεσμος της επίμαχης συμβάσεως εργασίας με τον τόπο όπου ο εργαζόμενος παρέχει συνήθως την εργασία του, η δε εφαρμογή του αποκλείει το ενδεχόμενο να ληφθεί υπόψη το επικουρικό κριτήριο του τόπου της έδρας της επιχειρήσεως που προσέλαβε τον εργαζόμενο (βλ., σχετικώς, προμνημονευθείσες αποφάσεις Koelzsch, σκέψη 43, καθώς και Voogsgeerd, σκέψεις 32, 35 και 39).

33 Τυχόν αντίθετη ερμηνεία θα αντέβαινε στον σκοπό που επιδιώκεται με το άρθρο 6 της Συμβάσεως της Ρώμης και ο οποίος συνίσταται στη διασφάλιση της προσήκουσας προστασίας του εργαζομένου. Όπως προκύπτει από την έκθεση περί της Συμβάσεως για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές, των M. Giuliano και P. Lagarde (ΕΕ 1987, C 199, σ. 1), σκοπός του άρθρου αυτού ήταν να θεσπισθεί πιο κατάλληλη ρύθμιση σε τομείς όπου τα συμφέροντα ενός εκ των συμβαλλομένων δεν [συμπίπτουν] με εκείνα του αντισυμβαλλομένου του και [να διασφαλισθεί εκ παραλλήλου, βάσει της ρυθμίσεως αυτής, η πλέον προσήκουσα] προστασία του συμβαλλομένου που πρέπει να λογίζεται, από κοινωνικοοικονομικής πλευράς, ως το ασθενέστερο μέρος στη συμβατική σχέση (βλ. προμνημονευθείσες αποφάσεις Koelzsch, σκέψεις 40 και 42, καθώς και Voogsgeerd, σκέψη 35).

34 Καθόσον σκοπός του άρθρου 6 της Συμβάσεως της Ρώμης είναι να διασφαλισθεί η προσήκουσα προστασία του εργαζομένου, η διάταξη αυτή πρέπει να εγγυάται την εφαρμογή στη σύμβαση εργασίας του δικαίου της χώρας με την οποία συνδέεται στενότερα η σύμβαση αυτή. Όπως, όμως, επισήμανε ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 36 των προτάσεών του, η ερμηνεία αυτή δεν πρέπει να έχει κατ' ανάγκη ως αποτέλεσμα την εφαρμογή, σε όλες τις περιπτώσεις, του ευνοϊκότερου για τον εργαζόμενο δικαίου.

35 Όπως προκύπτει από το γράμμα και τον σκοπό του άρθρου 6 της Συμβάσεως της Ρώμης, το δικαστήριο πρέπει, καταρχάς, να καθορίζει το εφαρμοστέο δίκαιο βάσει των ειδικών συνδέσμων που διαλαμβάνονται στην παράγραφο 2, στοιχείο α', και, αντιστοίχως, στοιχείο β', του άρθρου αυτού, οι οποίοι πληρούν τη γενική προϋπόθεση της προβλεψιμότητας του εφαρμοστέου δικαίου και, επομένως, όσα επιτάσσει η αρχή της ασφάλειας δικαίου στις συμβατικές σχέσεις (βλ., κατ' αναλογία, απόφαση της 6ης Οκτωβρίου 2009, C-133/08, ICF, Συλλογή 2009, σ. I-9687, σκέψη 62).

36 Εντούτοις, όπως επισήμανε ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 51 των προτάσεών του, οσάκις συνάγεται από το σύνολο των περιστάσεων ότι η σύμβαση εργασίας συνδέεται στενότερα με άλλη χώρα, απόκειται στο δικαστήριο να μην εφαρμόσει τους συνδέσμους που διαλαμβάνονται στο άρθρο 6, παράγραφος 2, στοιχεία α' και β', της Συμβάσεως της Ρώμης και να εφαρμόσει το δίκαιο της άλλης αυτής χώρας.

37 Συγκεκριμένα, από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει ότι το αιτούν δικαστήριο δύναται να λάβει υπόψη άλλα στοιχεία της σχέσεως εργασίας, οσάκις συνάγεται ότι τα στοιχεία τα οποία έχουν σχέση με τους δύο συνδέσμους που προβλέπονται από το άρθρο 6, παράγραφος 2, της Συμβάσεως της Ρώμης οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η σύμβαση συνδέεται στενότερα με κράτος άλλο από εκείνα που υποδεικνύονται από τα κριτήρια που διαλαμβάνονται στο άρθρο 6, παράγραφος 2, στοιχεία α', αντιστοίχως, και β', της Συμβάσεως αυτής (βλ., σχετικώς, προμνημονευθείσα απόφαση Voogsgeerd, σκέψη 51).

38 Η ερμηνεία αυτή είναι συμβατή και με το γράμμα της νέας διατάξεως περί κανόνων συγκρούσεως σχετικών με τις συμβάσεις εργασίας, την οποία εισήγαγε ο κανονισμός Ρώμη I και η οποία, πάντως, δεν είναι εφαρμοστέα στην υπόθεση της κύριας δίκης, καθόσον αυτή δεν εμπίπτει στο χρονικό πεδίο εφαρμογής της διατάξεως. Συγκεκριμένα, κατά το άρθρο 8, παράγραφος 4, του κανονισμού αυτού,

όταν προκύπτει από το σύνολο των περιστάσεων ότι η σύμβαση συνδέεται στενότερα με χώρα άλλη από την προβλεπόμενη στις παραγράφους 2 ή 3 του άρθρου αυτού, εφαρμόζεται το δίκαιο της άλλης αυτής χώρας (βλ., κατ' αναλογία, προμνημονευθείσα απόφαση Koelzsch, σκέψη 46).

39 Από τα ανωτέρω συνάγεται ότι απόκειται στο αιτούν δικαστήριο να προβεί στον καθορισμό του εφαρμοστέου στη σύμβαση δικαίου βάσει των συνδέσμων του άρθρου 6, παράγραφος 2, πρώτο τμήμα της φράσεως αυτής, της Συμβάσεως της Ρώμης και ειδικότερα του συνδέσμου του τόπου συνήθους παροχής της εργασίας, κατά την εν λόγω παράγραφο 2, στοιχείο α'. Πάντως, βάσει του τελευταίου τμήματος της φράσεως της ιδίας αυτής παραγράφου, σε περίπτωση κατά την οποία σύμβαση συνδέεται στενότερα με άλλο κράτος από εκείνο της συνήθους παροχής της εργασίας, δεν πρέπει να εφαρμόζεται το δίκαιο του κράτους όπου παρέχεται η εργασία, αλλά το δίκαιο αυτού του άλλου κράτους.

40 Προς τούτο, το αιτούν δικαστήριο πρέπει να λάβει υπόψη το σύνολο των στοιχείων που χαρακτηρίζουν την εργασιακή σχέση και να εκτιμήσει ποιο ή ποια είναι, κατά το δικαστήριο αυτό, τα πλέον ουσιώδη. Όπως υπογράμμισε η Επιτροπή και όπως επισήμανε ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 66 των προτάσεών του, το δικαστήριο που καλείται να αποφανθεί επί συγκεκριμένης περιπτώσεως δεν μπορεί, πάντως, να κρίνει άνευ άλλου τινός ότι δεν πρέπει να τύχει εφαρμογής ο κανόνας του άρθρου 6, παράγραφος 2, στοιχείο α', της Συμβάσεως της Ρώμης απλώς και μόνον επειδή είναι πολλές οι λοιπές κρίσιμες περιστάσεις, εκτός του τόπου πραγματικής εργασίας, που υποδεικνύουν άλλη χώρα.

41 Μεταξύ των ουσιωδών συνδέσμων, πρέπει, αντιθέτως, να λαμβάνεται ιδίως υπόψη η χώρα όπου ο εργαζόμενος καταβάλλει τους σχετικούς φόρους και τέλη για τα εισοδήματα που πραγματοποιεί λόγω της δραστηριότητάς του, καθώς και η χώρα όπου ο εργαζόμενος έχει υπαχθεί σε φορέα κοινωνικής ασφαλίσεως και στα διάφορα προγράμματα συνταξιοδοτήσεως, ασφαλίσεως ασθενείας και αναπηρίας. Επιπλέον, το εθνικό δικαστήριο πρέπει επίσης να λάβει υπόψη το σύνολο των περιστάσεων της υποθέσεως, όπως είναι, μεταξύ άλλων, οι παράμετροι για τον καθορισμό των αποδοχών και των όρων εργασίας.

42 Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι το άρθρο 6, παράγραφος 2, της Συμβάσεως της Ρώμης έχει την έννοια ότι, ακόμη και σε περίπτωση κατά την οποία ο εργαζόμενος παρέχει την εργασία που αποτελεί αντικείμενο της σχετικής συμβάσεως όχι απλώς συνήθως, αλλά επί μακρόν και αδιαλείπτως εντός της ιδίας χώρας, το εθνικό δικαστήριο δύναται, κατ' εφαρμογήν του τελευταίου τμήματος της φράσεως της διατάξεως αυτής, να μην εφαρμόσει το δίκαιο της εν λόγω χώρας όταν από το σύνολο των περιστάσεων συνάγεται ότι η εν λόγω σύμβαση συνδέεται στενότερα με άλλη χώρα.

43 Υπό τις συνθήκες αυτές, παρέλκει η απάντηση στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα.

44 Λαμβάνοντας υπόψη το σύνολο των ανωτέρω, στο πρώτο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 6, παράγραφος 2, της Συμβάσεως της Ρώμης έχει την έννοια ότι, ακόμη και σε περίπτωση κατά την οποία ο εργαζόμενος παρέχει την εργασία που αποτελεί αντικείμενο της σχετικής συμβάσεως όχι απλώς συνήθως, αλλά επί μακρόν και αδιαλείπτως εντός της ιδίας χώρας, το εθνικό δικαστήριο δύναται, κατ' εφαρμογήν του τελευταίου τμήματος της φράσεως της διατάξεως αυτής, να μην εφαρμόσει το δίκαιο της χώρας όπου παρέχεται συνήθως η εργασία όταν από το σύνολο των περιστάσεων συνάγεται ότι η εν λόγω σύμβαση συνδέεται στενότερα με άλλη χώρα.

Επί των δικαστικών εξόδων

45 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (τρίτο τμήμα) αποφαίνεται:

Το άρθρο 6, παράγραφος 2, της Συμβάσεως για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές, η οποία άνοιξε προς υπογραφή στη Ρώμη στις 19 Ιουνίου 1980, έχει την έννοια ότι, ακόμη και σε περίπτωση κατά την οποία ο εργαζόμενος παρέχει την εργασία που αποτελεί αντικείμενο της σχετικής συμβάσεως όχι απλώς συνήθως, αλλά επί μακρόν και αδιαλείπτως εντός της ιδίας χώρας, το εθνικό δικαστήριο δύναται, κατ' εφαρμογήν του τελευταίου τμήματος της φράσεως της διατάξεως αυτής, να μην εφαρμόσει το δίκαιο της χώρας όπου παρέχεται συνήθως η εργασία όταν από το σύνολο των περιστάσεων συνάγεται ότι η εν λόγω σύμβαση συνδέεται στενότερα με άλλη χώρα.

(υπογραφές)